

**Дискусійні питання
мовознавства
в контексті сучасних
наукових парадигм**

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
RIVNE STATE UNIVERSITY OF HUMANITIES
Faculty of Ukrainian Philology
Department of Ukrainian Language named after prof. K.F. Shulzhuk

**DISCUSSION QUESTIONS
OF LINGUISTICS IN THE CONTEXT
OF MODERN SCIENTIFIC
PARADIGMS**

monograph

Rivne-Ostroh
2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет української філології
Кафедра української мови імені професора К. Ф. Шульжука

**ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ
МОВОЗНАВСТВА В КОНТЕКСТІ
СУЧАСНИХ НАУКОВИХ
ПАРАДИГМ**

монографія

Рівне–Острог
2020

УДК 811.161.2
Д 48

*Затверджено до друку вченою радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 9 від 31 жовтня 2019 р.)*

Рецензенти:

Лесюк М. П., доктор філологічних наук, завідувач кафедри слов'янських мов Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника;

Ніколаєнко Л. І., кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України.

Д 48 Дискусійні питання мовознавства в контексті сучасних наукових парадигм : монографія / Г. М. Вокальчук, Н. М. Совтис, Н. А. Адах та ін.; за ред. Г. М. Вокальчук, Н. М. Совтис. Рівне-Острого, 2020. 608 с.

ISBN 978-617-7328-89-5

У монографії вміщено студії, присвячені актуальним питанням синтаксису, граматичної стилістики, проблемам української індивідуально-авторської неології, дослідженню українсько-польської міжмовної взаємодії, мовної концептуалізації світу.

Для науковців, викладачів мовознавчих дисциплін, учителів-словесників, студентів філологічних спеціальностей закладів вищої освіти.

УДК 811.161.2

ISBN 978-617-7328-89-5

© Автори статей, 2020

УДК 811.161.2
Д 48

*Approved for publication by the academic council
of Rivne State University of Humanities
(protocol № 9 on October, 31 2019)*

Reviewers:

Lesyuk M. P., Doctor of Philology, Head of the Department of Slavic Languages of V. Stefanyk Precarpathian National University;

Nikolaenko L. I., Candidate of Philological Sciences, Senior Researcher of O. O. Potebnia Institute of Linguistics.

Д 48 Discussion questions of Linguistics in the context of modern scientific paradigms: monograph / G. M. Vokalchuk, N. M. Sovtys, N. A. Adakh and others; ed. by G. M. Vokalchuk, N. M. Sovtys. Rivne-Ostroh, 2020. 608 s.

ISBN 978-617-7328-89-5

The monograph contains studies dedicated to the topical issues of Syntax, Grammatical Stylistics, problems of Ukrainian individual author Neology, Ukrainian and Polish interlinguistic relations, linguistic concept of the world.

For scientists, linguistic studies lecturers, teachers of Philology, students of philological specialties of higher education institutions.

УДК 811.161.2

ISBN 978-617-7328-89-5

© Authors of articles, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	16
SUMMARY	19

Розділ І.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ

Щербачук Наталія

ПРОСТЕ ЕЛЕМЕНТАРНЕ РЕЧЕННЯ В ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ: СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИЙ АСПЕКТ	23
<i>Семантична природа речення</i>	23
<i>Синтаксемний склад простого речення</i>	31
<i>Предикатні синтаксеми в діалогічному мовленні</i>	39
<i>Предикати дії і стану</i>	41
<i>Нульмісні – шестимісні предикати дії, їх реалізація в діалозі</i>	50
<i>Інші типи предикатних синтаксем</i>	58
<i>Експліцитність – імпліцитність предикатів у діалогічній єдності</i>	67
<i>Заміна предикатів у репліці-відповіді словами-реченнями</i>	71
<i>Субстанційні синтаксеми у структурі простого речення діалогічного мовлення</i>	76
<i>Суб'єктні синтаксеми у простому реченні діалогічного мовлення</i>	77
<i>Суб'єктні синтаксеми у простому реченні діалогічного мовлення: семантика, морфологічне вираження</i>	80
<i>Об'єктні, адресатні, інструментальні, локативні синтаксеми в діалогічній єдності</i>	86
<i>Семантичні особливості субстанційних синтаксем</i>	89
<i>Нульові й експліцитно представлені субстанційні синтаксеми в репліках діалогічної єдності</i>	93
<i>Морфологічні варіанти субстанційних синтаксем</i>	96
ВИСНОВКИ	101

Кузьмич Оксана

КОНСТРУКЦІЇ З ПОСЛІДОВНОЮ ПІДРЯДНІСТЮ В СИСТЕМІ СИНТАКСИСНИХ ОДИНИЦЬ (ФОРМАЛЬНО- ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ)	109
<i>Специфіка будови конструкцій із послідовною підрядністю</i>	109

ЗМІСТ

<i>Синтаксичні засоби зв'язку частин і компонентів у конструкціях із послідовною підрядністю</i>	126
<i>Особливості поєднуваності частин і компонентів у конструкціях із послідовною підрядністю</i>	137
<i>Недиференційні ознаки конструкцій із послідовною підрядністю</i>	153
<i>Довжина конструкцій із послідовною підрядністю у різних стилях української мови</i>	161

Шкарбан Тамара

СИНТАКСИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ КОНСТРУКЦІЙ ІЗ ОДНОРІДНОЮ СУПІДРЯДНІСТЮ: ПРОБЛЕМИ АНАЛІЗУ, ДИСКУСІЇ, ТЕНДЕНЦІЇ	173
<i>Історія вивчення та проблеми кваліфікації конструкцій із однорідною супідрядністю</i>	173
<i>КОС у системі синтаксичних одиниць</i>	180
<i>Рівні членування</i>	186
<i>Порядок розміщення частин і компонентів</i>	191
<i>Внутрішня структура й часові параметри</i>	198
<i>Синтаксичні засоби зв'язку частин і компонентів</i>	208

Ричагівська Юлія

СТИЛІСТИЧНІ ПАРАМЕТРИ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ	229
<i>Стилістичний синтаксис як галузь лінгвостилістики</i>	229
<i>Стилістичний компонент у структурі й семантиці складнопідрядних речень</i>	234
<i>Складнопідрядні елементарні одиниці</i>	234
<i>Складнопідрядні багатокомпонентні конструкції</i>	237
<i>Стилістична багатозначність безсполучникових конструкцій</i>	242
<i>Можливості складносурядних одиниць у стилістичній площині</i>	249
<i>Стилістичні функції складних конструкцій з різними видами зв'язку</i>	253
<i>Синтаксично-стилістичні прийоми в складному реченні</i>	260
<i>Функційні параметри повтору</i>	260
<i>Функційне значення парцеляції</i>	264
<i>Стилістична роль порядку слів</i>	270

РОЗДІЛ II. УКРАЇНСЬКА ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКА НЕОЛОГІЯ

Гаврилюк Наталія

СЛОВОТВОРЧІСТЬ ПОЕТІВ-НЕОКЛАСИКІВ	282
<i>Словотворча практика неокласиків на тлі мовно-літературного процесу 20–30-х років ХХ століття</i>	282
<i>Індивідуально-авторські іменники</i>	294
<i>Індивідуально-авторські прикметники</i>	314
<i>Індивідуально-авторські дієслова</i>	328
<i>Індивідуально-авторські прислівники</i>	333
<i>Кореневі морфемні новотворів – репрезентанти національно-культурної семантики</i>	335

Вокальчук Галина, Ліпкевич Ольга

НЕОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ-ДИСИДЕНТІВ 60–70-Х РОКІВ ХХ СТОРІЧЧЯ (ЛІНГВОСТАТИСТИЧНИЙ МОНІТОРИНГ)	344
<i>Мета, матеріал, гіпотеза комплексного статистично-лінгвістичного аналізу неології дисидентів</i>	344
<i>Основні завдання лінгвостатистичного моніторингу словотворчості дисидентів</i>	348
<i>Статистичні параметри неології дисидентів 60–70-х років на тлі словотворчості українських поетів ХХ сторіччя</i>	352
<i>Частотний розподіл новотворів дисидентів за авторською належністю</i>	352
<i>Частотний розподіл АЛН за хронологічним критерієм</i>	356
<i>Частотний розподіл АЛН за лексико-граматичними класами</i>	359
<i>Частотний розподіл АЛН за способами творення</i>	362
<i>Загальні тенденції індивідуально-авторської номінації в межах частиномовних класів</i>	364
<i>Особливості індивідуально-авторської іменникової номінації</i>	364
<i>Особливості індивідуально-авторської прикметникової номінації</i>	370
<i>Особливості індивідуально-авторської дієслівної номінації</i>	371
<i>Особливості індивідуально-авторської прислівникової номінації</i>	372
<i>Частотний аналіз найбільш репрезентативних кореневих морфем у структурі АЛН дисидентів</i>	373
ВИСНОВКИ	375

Адах Наталія

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА АВТОРСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ НОВОТВОРІВ ВАСИЛЯ БАРКИ	386
<i>Лексико-семантичні особливості індивідуально-авторських іменників</i>	389
Конкретні іменники	389
Абстрактні іменники	399
Збірні іменники	401
<i>Індивідуально-авторські прикметники</i>	405
<i>Індивідуально-авторські дієслова</i>	411
<i>Індивідуально-авторські прислівники</i>	416
<i>Найчисленніші тематичні групи новотворів у поетичному лексиконі Василя Барки</i>	419
Особливості семантики авторських кольоропозначень	420
Оказіональні номінації з нумеративним компонентом	430
Авторські номінації релігійної тематики	434
<i>Авторські новотвори як специфічні виразники ключових понять у мовно-поетичній картині світу Василя Барки</i>	438

Метелюк Ірина

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ АХРОМАТИЧНІ КОЛЬОРОНАЗВИ ІЗ СЕМАМИ 'ЕМОЦІЯ' / 'ПОЧУТТЯ' В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ	465
<i>Основні вектори наукових студій кольору та узуальних кольороназв</i>	465
<i>Метафоричні кольороназви з ускладненою семантичною структурою – характерна ознака поетичного мовлення XX–XXI ст.</i>	470
<i>Індивідуально-авторські найменування з компонентом білий</i>	474
<i>Авторські лексичні номінації з компонентом для позначення сірого кольору</i>	477
<i>Авторські лексичні новотвори з компонентом чорний</i>	480
<i>Частотні об'єкти довкілля й елементи уяваної дійсності, означувані АЛН із семами 'ахроматичний колір / відтінок кольору' й 'емоція / почуття'</i>	483

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ТА ДОСЯГНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ

Кірілкова Наталія

ДІАЛЕКТНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ДжЕРЕЛО НАЦІОНАЛЬНОГО УСВІДОМЛЕННЯ І САМОВИРАЖЕННЯ

<i>Культурно-національна семантика обрядового фразеологізму</i>	489
<i>Ареальні фразеологізми як засіб самоідентифікації</i>	489
<i>Релігійно-міфологічний компонент у складі усталених сполук</i>	494
<i>Германізми та інші запозичення в діалектних фразеологізмах</i>	502
<i>Фонетичні конотації діалектних фразеологізмів</i>	508
	515

РОЗДІЛ IV. МІЖМОВНА І МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Совтис Наталія

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ МОВНИЙ ДІАЛОГ

<i>Дослідження та періодизація українсько-польських мовних контактів</i>	525
<i>Українська мовно-поетична традиція у формуванні польської літератури</i>	525
<i>Польськомовна українська література – спільна культурна спадщина українського та польського народів</i>	538
	545

РОЗДІЛ V. МОВНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СВІТУ

Артемова Юлія

ВЕРБАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПОЛІСЕМАНТИЧНОГО КОНЦЕПТУ «ЗЕМЛЯ» У ТВОРАХ УЛАСА САМЧУКА

<i>Поняття про концепт та принципи його інтерпретації</i>	578
<i>Актуальність виокремлення наскрізного концепту «земля» у творчості У. Самчука</i>	578
<i>Земля – визначальний елемент життя українського суспільства</i>	580
<i>Семантичне наповнення імені концепту – лінгвокультурема «земля»</i>	582
<i>Фразеологічні конструкції з елементом «земля»</i>	584
<i>Мовне вираження номінативного поля концепту «земля»</i>	589
<i>Лінгвокультурема «село» – вербалізатор просторових характеристик концепту</i>	591
	599

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	607
------------------------------------	-----

ПЕРЕДМОВА

Пропоноване видання присвячене 80-річчю кафедри української мови імені професора К. Ф. Шульжука Рівненського державного гуманітарного університету. Це – друга колективна монографія викладачів та аспірантів, які мають честь працювати в одному з найпотужніших науково-методичних осередків краю. Перша монографія – «Кафедра української мови Рівненського державного гуманітарного університету: 75 років науково-освітньої історії» (2015 р.) – заповнила наявну на той час в історії вітчизняного мовознавства й лінгводидактики лаку, що стосувалася системного аналізу наукових і методичних здобутків рівненських українців.

Монографія “Дискусійні питання мовознавства в контексті сучасних наукових парадигм” присвячена студіям з актуальних питань синтаксису, граматичної стилістики, діалектології, індивідуально-авторської неології, українсько-польської міжмовної взаємодії, мовної концептуалізації світу.

У першому розділі аналізується граматична проблематика української мови в семантико-синтаксичному та функційно-комунікативному аспектах. Із теоретичними питаннями синтаксису пов’язані наукові концепції типології та ієрархії синтаксичних одиниць, співвідношення їхньої формальної будови та семантичної структури, стилістичних функцій у художньому тексті тощо.

На матеріалі художніх творів представлено системний аналіз семантико-синтаксичної структури простого елементарного речення в діалогічному мовленні, специфіку реалізації семантичних типів предикатних синтаксем, актуалізацію її потенційних можливостей значеннєвими варіантами субстанційних одиниць у діалогічних єдностях. Описано засоби вираження цих семантичних компонентів, причини експліцитності/імпліцитності предикатних і непередикатних знаків у реченнях-репліках.

З'ясовано формальний вияв *конструкцій із послідовною підрядністю та однорідною супідрядністю* як центральних моделей складного багатокomпонентного речення. Простежено ізоморфізм названих речень і синтаксичних одиниць вищого й нижчого рівнів – складних словосполучень, елементарних простих речень, елементарних складних речень, окремих моделей складних багатокomпонентних речень, тексту, побудованих за принципом ланцюгової чи паралельної залежності. Досліджено особливості виділення рівнів членування, у функціюванні яких простежена ієрархія. Аналіз синтаксичних засобів зв'язку частин і компонентів здійснено з урахуванням їхньої односкріпності / багатоскріпності, облігаторності / факультативності, центральності / периферійності, специфіки використання сурядних сполучників.

Проаналізовано *експресивно-стилістичні можливості* різних типів складного речення в поетичному мовленні, простежено структурне й семантичне значення повтору, парцеляції, порядку слів. Акцентовано увагу на взаємозв'язку стилістичних ознак художнього тексту з екстралінгвальними чинниками: естетичною концепцією митця, літературними тенденціями тощо.

Другий розділ присвячений аналізу авторської неологічної лексики та її лексикографічній інтерпретації, що дає мовознавчій науці цінний матеріал для розв'язання низки важливих теоретичних питань, зокрема часу входження до словникового фонду мови тих чи тих лексичних одиниць, з'ясування екстра- й інтралінгвальних чинників такого входження, визначення періоду появи певної словотвірної моделі (типу), ролі конкретної мовної особистості у збагаченні словникового складу мови. Проаналізовано словотворчість київських неокласиків, Василя Барки, поетів-дисидентів В. Стуса, І. Калинця, І. Світличного та Г. Чубая, сучасних українських поетів.

Досліджено індивідуально-авторські ахроматичні кольоро-назви із семами 'емоція' / 'почуття' в сучасній українській поезії. Обґрунтовано актуальність студій авторських новотворів не лише для сучасної лексикології, але й для лінгво- та ідіостилістики, психо- й етнолінгвістики, лінгвокультурології, історії мови.

У третьому розділі аналізуються усталені сполуки, які мають багатопланове вираження. Категорія оцінки, властива вербаль-

ним знакам, подана через тісні зв'язки з пізнавальною діяльністю людини, здатною формувати світоглядні позиції. Цілісну структуру культури Південної Волині, яка розвивалася на ґрунті місцевої традиції, творчо засвоюючи кращі європейські надбання, запропоновано розглядати крізь призму національної мовної картини світу, важливої для сприйняття дійсності мовцем та його самоусвідомлення як представника певної мовної (відповідно й етнічної) спільноти.

Четвертий розділ висвітлює питання українсько-польської мовної і культурної комунікації. Тривале співіснування в давнину в межах однієї держави – Речі Посполитої – заклало підґрунтя для появи спільних культурних і мовних явищ українсько-польського помежів'я, взаємодії польської та української літературних мов. Незважаючи на численні студії українсько-польських мовних контактів, до сьогодні відсутні комплексні дослідження впливу української мови на польську та навпаки, які вкрай важливі для всебічного аналізу й об'єктивного висвітлення цієї проблеми.

У п'ятому розділі досліджено вербальну репрезентацію полісемантичного концепту «земля» у творах У. Самчука. Закцентовано увагу на важливості лінгвокультурологічного ракурсу в інтерпретації концепту як основного складника культури в ментальному світі людини. Здійснено аналіз лінгвокультуреми «село» – репрезентанта номінативного поля концепту «земля» як представлення горизонтальної осі відкритого простору. Визначено компоненти його лексико-семантичної парадигми, простежено типи граматичних конструкцій, у рамках яких актуалізується просторова семантика. Розглянуто особливості міфопоетичного сприйняття землі українською лінгвокультурною спільнотою.

Авторський колектив щиро дякує вельмишановним рецензентам – докторові філологічних наук, професору, завідувачу кафедри слов'янських мов Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника **Лесюку Миколі Петровичу** та кандидату філологічних наук, старшому науковому співробітнику Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України **Ніколаєнко Ларисі Іванівні** за висловлені зауваги та поради.